

Poola ajaloo suurmees on pärit Rakverest

Rakverest on pärit rahvusvaheliselt tuntud ajaloolane Stanisław Herbst, kellest siinmail paraku suurt midagi ei teata.

Raimo Pullat
Tallinna ülikooli emeriitprofessor

Rahvusvaheliselt tuntud ajaloolane, Poola Ajaloolaste Ühingu praegne president, professor ja doktor Stanisław Herbsti sünnimaa on Eesti, kus ta nägi ilmalgust 12. juulil 1907 Rakveres aktsiisiametniku peres, mistõttu võime teda pidada veidikene omaks, kahjuks mitte päris.

Tema isa Waclaw oli kolmanda põlve poloniseerunud sakslane Preisimaa ja Warmia piirialalt. Ta oli lõpetanud kaubanduskooli Varssavis ja töötas algul Siberis, kust siirdus Leetu. Seal abiellus ta 1901. a Antonow mõisa omaniku tütre Maria Nawohoškaga.

Kohe pärast abielu siirdusid Stanisławi vanemad Rakverre, kus perekonna noorima lapsena sündiski Stanisław, kes hiljem unistas nagu isagi sõjaväelise karjäärist. Ent viletsavõitu tervis tõmbas sellele mõttele kriippeale.

Salajased loengud

Et lapsed saaksid õppida Poola koolis, siirdusid vanemad 1910. a Varssavisse tagasi. 1921–26 õppis Stanisław Herbst kuulsas Stefan Bathory nimelises gümnaasiumis Mysliwiecka tänaval.

Selles koolis luges ta innukalt sõjaajalugu ja avaldas trüki oma esimese artikli. Ta tundis suurt huvi sõjalise taktika, topograafia ja kartograafia ajaloo vastu.

1926–29 jätkas Stanisław Herbst õpinguid ajaloo ja kunstiajaloo alal Varssavi ülikoolis. Tema magistratöö oli pühendatud Kościusko ülestõusu probleemidele ("Od Polańca do Warszawy 1794"). 1928–32 töötas Herbst kuulsas Mianowski kassas ja väljaande Nauka Polska toimetuses. 1933/34. õppeaastal oli ta gümnaasiumiõpetaja Pruszkówis Varssavi lähedal.

1935–37 tegutses Herbst usuasjade ja hariduse ministereeriumis, tundes huvi just juutide probleemi vastu. Vahetult enne sõda 1937–39 oli ta assistent Varssavi polütehnikumis Poola arhitektuuri ja kunstiajaloo sektoris. Kui algas sõda, kaevas kaitsekraave ja ehitas barrikade. 1940. aastast alates töötas Armia Krajowa Peastaabi Informatsioon- ja Propaganda Büroos (BJP), tegeledes juutide ja ukrainlaste küsimusega. Järgmisel aastal asus ta tööle Varssavi ülikooli raamatukogus.

Sama raamatukogu direktor oli mäletatavasti enne Esimest maailmasõda eestlane, Tallinnas sündinud vanaaja uurija ja filosoof Heinrich Aleksander Pridik, hilisem Tartu ülikooli dotsent. Stanisław Herbst luges augustist 1943 kuni Varssavi ülestõusuni 1944 pöranda all salajasi loenguid kultuuriajaloo keskajast XVII sajandi lõpuni.

Tema teened kultuuriväeruste päästmisel Saksa okupatsiooni ajal tunnustati Armia Krajowa hõberisti vääriliseks.

Sõja lõppedes asus Stanisław Herbst taas tööle Varssavi ülikooli raamatukogus, seekord asedirektorina. 1946. aastal

habiliteerus ta teemal "Marszałkowska tänav" ("Ulica Marszałkowska"), mis äratas laialdast tähelepanu linnaajaloo valdkonnas. Teosest on ilmunud juba kolm trükki.

Ta vaatles ühte tänavat kui konkreetset sotsiaalset ruumi, millel olid kindlad, konkreetset funktsioonid linnas.

Sentimentaalne tüüp

1950. aastate algul töötas Herbst vastutavatel kohtadel kultuuri ja kunsti ministereeriumis. Juba 1940. aastate teisel poolel alustas ta pedagoogilist tegevust Varssavi ülikooli ajaloo instituudis. 1961. aastal valiti ta ülikooli korraliseks professoriks. Aastail 1962–69 juhatas ta ülikooli ajaloo instituudis Poola ajaloo ja ajaloo abiteaduste kateedrit. 1969–73 oli tema õlgadel aga uusima ajaloo kateedri juhatamine. Ta töötas ühtlasi ka ajalooteaduskonna dekaanina (1965–69).

Tema doktoriseminarid linnaajaloo ja urbanistika alal olid eriti populaarsed ja kõrgelt hinnatud. Lisaks õppetööle Varssavi ülikoolis luges ta erinevaid ajalookursusi ka Varssavi teistes kõrgkoolides. Silmapaistev oli tema tegevus ajaloolise geograafia alal.

Stanisław Herbst.

Erakogu

Aastail 1953–62 asutas ta ja juhtis Poola TAS ajalooalase koostamise sektorit. Koos rahvusvaheliselt tuntud kolleegi Aleksander Gieysztoriga kirjutas ta üliõpilastele õppematerjali ajaloo abiteadustest.

Stanisław Herbsti sünnikoht mõjutas oluliselt tema teaduslikku loomingut. Oma doktoritöö pühendas ta Liivi sõjale 1600–02 ("Wojna inflancka 1600–02", 1938), mil Poola-Leedu sõdis Rootsiiga Liivimaal.

Aleksander Gieysztor on seletanud kolleeg Herbsti teemavalikut just tema sentimentiga oma sünnikoha Rakvere suhtes. Seetõttu külastas ta korduvalt Eestit ja võimalik, et ka oma sünnilinnas. Ta luges ajalookirjandust ja allikaid mitmes keeles, kaasa arvatud eksootilistes eesti ja soome keeles.

Tema linnandusealastest töödest tõstaksin esile veel järgmisi: "Toruńskie cechy rzemieślnicze", 1933), "Poola renessansi aja linnad ja linnakodanikud" ("Miasta i mieszaństwo Renesansu polskiego", 1954), "Poola linnakodaniku kultuur 16. ja 17. sajandi vahetusel" ("Polska kultura mieszańska przełomu XVI i XVII w.", 1956), "Varssavi kuninga loss" ("Zamek Królewski w Warszawie", 1972) jt.

HERBST

- Sündis 12.07.1907 Rakveres, suri 24.06.1973 Varssavis.
- Varssavi ülikooli professor, ajaloodoktor.

Kokkuvõtvalt võib märkida, et tema teadusliku tegevuse kolm põhilist uurimissuunda olid sõjaajalugu, ajalooline geograafia ning linna- ja kultuuriajalugu.

Tema kui laiahaardelise ja Poola ajaloo sünteesile orienteeritud uurija ja pedagoogi toodangu olulise osa moodustas varšaviana. Oluline oli linnaajaloo seisukohast tema tegevus Varssavi aastaraamatu ("Rocznik Warszawski") väljaandmisel.

Sügav humanism

Püüdes võimalust pidi kujutada ette Stanisław Herbsti teaduslikku ja sotsiaalset siluetti, tuleks rõhutada veel järgmist. Sõjajärgse Poola historiograafias on peetud Stanisław Herbsti üheks kõige silmapaistvamaks ajaloolaseks, kes tundis huvi oma kodumaa ajaloolise arengu vastu hiliskeskajast kaasajani välja.

Kui otsida Herbsti meistritjuhendajat, kelle mõju võis olla talle kõige suurem ja positiivsem, siis terendab kõigepealt Waclaw Tokarz, kelle töid ja uurimismeetodeid ning -võtteid hindas ta kõrgelt. Juba noore uurijana tundis ta sügavat huvi ka naabermaade vastu, eriti paelusid teda suhted Liivimaa (Inflanty) ja Rootsiiga.

Tema originaalset teadusloomingut kaunistas pürgimus üldistuste poole. Ta kasutas objektiivset, konkreetset analüüsi Stanisław Herbst oli vaid 26-aastane, kui kirjutas tuntud ja suundarajava töö Toruńi käsitöösunfideid.

Ta ei piirdunud aga traditsioonilise juriidilis-organisatsioonilise tsunftielu käsitlusega, vaid pööras tõsist tähelepanu käsitöösellide palkadele, nende toodangule ja selle hindadele. Ta vaatles linna kui organiseeritud ruumi, mis on täidetud sotsiaalse sisuga.

Teda huvitas juba siis käsitöömestrite, sellide ja õpipoiste igapäevaelu, mis on Eesti historiograafias suures osas seni terra incognita.

Võib märkida, et Herbsti linnaajaloo uurimise kontseptsioon kujunes välja juba enne Teist maailmasõda. Tema arusaamine linnast tugines mitmekülsetele teadmistele majandus- ja sotsiaalajaloo, urbanistika, ajaloolise ja antropogeograafia, tehnika- ja kunstiajaloo valdkonnas.

Linnaelanikkonna formeerumise kaudu jõudis ta Poola linnade arhitektuuri- ja kunstiajaloo huvitavasse probleemieringi.

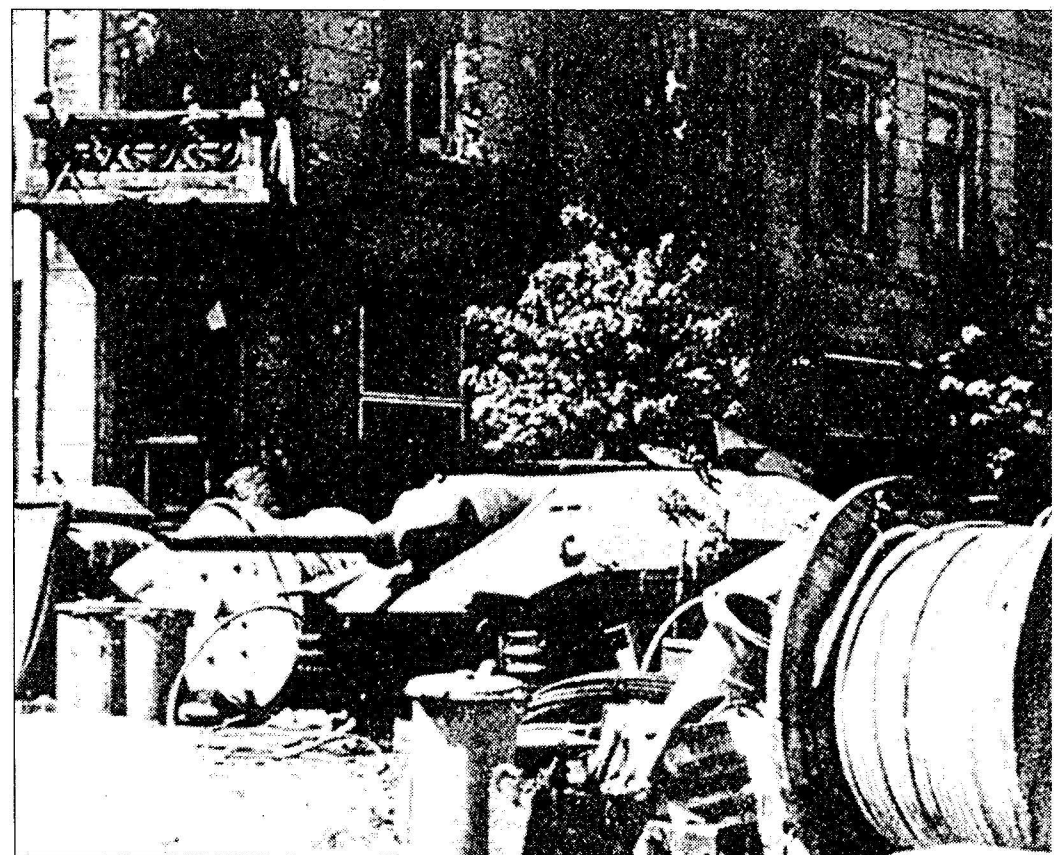
Stanisław Herbsti kui tõelist kutselist ajaloolast vaevas intellektuaalne rahutus, mis omakorda kujundas tema huvides välja plastilisuse ja mitmekesisuse. Oma uuringutega soovis ta alati lugejale midagi öelda ja anda. Herbsti kogu teaduslik-pedagoogilis-korralduslikku tegevust ilmestab sügav humanism.

Rakvere linnavalitsus võiks koostöös Poola suursaatkonnaga kaaluda Stanisław Herbsti mälestustahvli avamist Rakveres. Tema isa töökoht asus aadressil Karja 11, see maja on tänaseni säilinud.

Vanal postkaardil on sõjaeelne Marszałkowska tänav Varssavis. Ilmselt just selline, nagu seda nägi oma ühes tuntuimas uurimistöös ka Stanisław Herbst.

2 x Int

Sõja ajal aitas Stanisław Herbst vastupanuliikumisel Varssavis barrikaade ehitada.